

BULLETIN

Vereniging van Nederlandse *Kunsthistorici*

DE RTIENDE JAARGANG 2002/1

BERICHTEN

Bibliografie Kunstgeschiedenis 18de en 19de eeuw

Voor de achtste achtereenvolgende keer heeft de Vereniging van Nederlandse Kunsthistorici een bibliografie uitgebracht over een deelgebied van de kunstgeschiedenis. De bibliografie valt dit keer in twee delen uiteen en heeft dan ook een buitengewoon lange en ingewikkelde titel: *Bibliografie van Nederlands onderzoek naar beeldende kunst en kunstnijverheid 1700-1900 door Nederlandse en in Nederland werkzame auteurs, gepubliceerd in de periode 1991 t/m 2000 (18de eeuw) en 1996 t/m 2000 (19de eeuw)*. De bibliografie is samengesteld door drs. Roman Koot, bibliothecaris van het Kunsthistorisch Instituut van de Universiteit Utrecht. Beide delen worden van een commentaar voorzien door respectievelijk Charles Dumas (18de eeuw) en Saskia de Bodt (19de eeuw) (zie p. 3-7).

De bibliografie kost € 10,00 (inclusief verzendkosten) en is schriftelijk te bestellen bij het secretariaat van de VNK, Postbus 1410, 3500 BK Utrecht.

Call for papers

De Werkgroep Negentiende Eeuw zal in samenwerking met het Huizinga Instituut op 22 en 23 november 2002 in Amsterdam een tweedaags symposium houden, gewijd aan het karakter van de visuele cultuur in de negentiende eeuw. De Werkgroep doet hierbij een oproep aan een ieder die in de breedste zin dit onderwerp onderzoekt, abstracts in te dienen voor een presentatie tijdens dit symposium.

In de negentiende eeuw zorgden tal van technische innovaties voor een nieuw medialandschap. De nieuwe media gaven antwoord op een groeiende vraag naar informatie over de natuur, de cultuur en de geschiedenis en wakkerden tegelijk nieuw onderzoek aan. De fascinatie met het zien en de zichtbare werkelijkheid blijkt uit de toenmalige filosofie en fysiologie, in nauwe relatie met de ontwikkelingen in de beeldende kunsten. Ook de plaatsen waar men langs visuele weg kennis op kon doen, veranderden van aard en omvang: het panorama, het museum, het warenhuis, de

De Stichting Historische Behangsels en Wanddecoraties

*'Om een kamer te versieren,
Als men slechte muren heeft,
Of in vochtige vertrekken,
Van een' oude woning leeft*

*Worden zij alom behangen,
Met papier, of doek, of leer,
En dit geeft de slechtste muren,
Schoonheid glans en netheid weër...*

Dit is één van de gedichtjes waarmee het plaatje van 'het behangertje' wordt begeleid. Het prentje wordt door de Stichting Historische Behangsels en Wanddecoraties in Nederland als haar beeldmerk gebruikt.

Prijs van de Vuurslag

Dit jaar werd de SHBW gelauwerd met de Vuurslagprijs, de kunsthistorische prijs van de Kunst & Antiekbeurs 's-Hertogenbosch. Zij ontving de prijs voor haar werk op het gebied van onderzoek en behoud van historische wandbespanningen en behangsels, en tevens voor haar inzet belangstelling te kweken voor dit aspect van het historisch interieur.

De jury van de prijs lichtte de keus als volgt toe:

'Bepaalde onderdelen, fragmentarisch of totalen, van wanddecoratie, alsmede daar direct of indirect mee samenhangend materiaal, vormen van oudsher ook een belangrijk bestanddeel van het jaarlijks aanbod op de Nederlandse Kunst- en Antiekbeurs. Een stimulans van serieus onderzoek op dit terrein sluit dan ook goed aan op het interessegebied van de antiekiefhebber en -handelaar, de verzamelaar en de wetenschapper op gebied van de meer toegepaste kunst.

Een tiental jaar geleden werd door een kleine en volhardend gebleken groep liefhebbers het initiatief genomen serieus aandacht te geven aan de historische wanddecoratie in Nederland: in feite werd de noodklok geluid, want ongemerkt en ongezien verdween dit cultuurhistorische materiaal alom letterlijk in het bouwpuin of op de vuilnisbelt. Geformaliseerd als 'stichting' zet de "behangselclub" zich inmiddels dus al ruim een decennium in voor haar ideële doel; de 'belhamels' van de stichting werden intussen door een nieuwe generatie enthousiaste vrijwilligers opgevolgd en het feit dat de stichting nog immer actief is, bewijst haar bestaansrecht en functie.

Met De Vuurslag wordt de Stichting Historische Behangsels en Wanddecoratie aangemoedigd door de wereld van de kunst- en antiekhandel en dito liefhebbers om haar belangrijke werk voort te zetten. De stichting stelde zich een taak die inmiddels weliswaar weerklank vond bij professionele instanties als lokale en landelijke monumentenzorg, maar die nooit door die professionele wereld kán worden overgenomen. De professionele monumentenzorgers zijn echter wel overtuigd geraakt van de boodschap die 'behangselclub' uitdraagt.' Deze woorden werden door de voorzitter van de jury van de Vuurslag, Jos Koldewij, uitgesproken op 15 april 2001. De formele uitreiking van de trofee, de zilveren vuurslag, en toekenning van het geldbedrag (f.25.000 gulden) vond daarna plaats met een toelichting, door Fons Asselbergs, directeur van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

Zoals hierboven al genoemd werd de SHBW bijna tien jaar geleden opgericht om meer aandacht te vragen voor historische behangsels die nog regelmatig in oude panden worden aangetroffen, maar ook kwetsbaar zijn en bij renovaties en verbouwingen snel kunnen verdwijnen. Met een tentoonstelling in Hilversum en het boek *Achter het behang. Vierhonderd jaar wanddecoratie in het Nederlandse binnenhuis* werd een gedegen basis gelegd voor verder onderzoek en activiteiten. Nu wordt op verschillende manieren kennis verzameld en verspreid. Dit gebeurt onder meer via een nieuwsbrief, excursies en het inventariseren van een grote collectie behangsels.

De Stichting heeft een trouwe achterban van inmiddels meer dan 200 donateurs. Regelmatig wordt de Stichting benaderd voor advies of expertise. Alle werkzaamheden van de Stichting worden door enthousiaste vrijwilligers in hun vrije tijd uitgevoerd.

wereldtentoonstelling. Deze plaatsen werden letterlijk zichtbaarder als gevolg van nieuwe verlichtingsmogelijkheden. Met de komst van het gaslicht, later elektriciteit, veranderden tevens het straatbeeld en het straatleven en binnenshuis leidde komst van het gas- en elektrisch licht tot nieuwe vormen van huiselijkheid en leescultuur.

Nieuwe vervoersmogelijkheden en het toerisme brachten wat eerst louter via afbeeldingen te zien was, letterlijk onder handbereik en zorgden op hun beurt voor een nieuwe vloed van beelden. Drukwerk als (school)boeken, tijdschriften en muziek werden voorzien van rijkelijk illustratiemateriaal en waar passend geornamenteerd en voorzien van kleurige omslagen.

Tijdens het symposium zal gepoogd worden antwoord te geven op de vragen welke veranderingen de visuele cultuur in de periode 1800-1900 doormaakte en in welke mate de visuele cultuur van de negentiende eeuw verschilt van die van de eeuw daarvoor en de eeuw daarna. Andere vragen zijn die over de verspreiding en toegankelijkheid van de toenmalige visuele informatie, alsmede die naar de waardering van het visuele door de negentiende-eeuwers zelf.

Abstracts (maximaal 250 woorden) kunnen worden ingeleverd bij Marlite Halbertsma, secretaris van de Werkgroep Negentiende Eeuw, halbertsma@fhk.eur.nl voor 15 april 2002

Informatie: Marlite Halbertsma, Faculteit der Historische en Kunstwetenschappen, Erasmus Universiteit Rotterdam, Postbus 1738, 3000 DR Rotterdam, 010-4082444 of via bovengenoemd e-mail adres. Julia Noordegraaf, Faculteit der Historische en Kunstwetenschappen, EUR, Postbus 1738, 3000 DR Rotterdam, 010-4081248, j.noordegraaf@fhk.eur.nl. Zie ook de website: www.negentiende-eeuw.nl.

Prix de Paris

Medio 2002 wordt voor de elfde keer de *Prix de Paris* uitgereikt. De *Prix de Paris* is een aanmoedigingsprijs bestemd voor een jonge, afgestudeerde (kunst)historicus of romanist. Met ingang van het academische jaar 2002-2003 wordt de laureaat geacht zich gedurende het hele jaar in Parijs te vestigen en aldaar te studeren en onderzoek te verrichten aan een onderwijs- en/of onderzoeksinstelling naar keuze. De *Prix de Paris* bestaat uit een geldbedrag van 15.000 euro en is niet cumuleerbaar met andere beurzen.

Een Nederlandse commissie selecteert de kandidaten. De jury van de *Prix de Paris* onder voorzitterschap van prof. dr. W. Frijhoff (Vrije Universiteit Amsterdam) bestaat uit de volgende leden: prof. dr. J.L. Blussé (Universiteit Leiden), prof. dr. P. den Boer (Universiteit van Amsterdam), prof. dr. M. Prak (Universiteit Utrecht), prof. dr. P. Raedts (Katholieke Universiteit Nijmegen), prof. dr. S. Stuurman (Erasmus Universiteit Rotterdam), dr. M.C. Kok-Escalle

De Utrechtse Behang Collectie

De SHBW bezit een unieke en uitgebreide collectie behangsels, de Utrechtse Behang Collectie. De basis van deze collectie wordt gevormd door de verzameling van Bert Maes, bestaande uit vele honderden fragmenten historische papierbehangsels die in Utrechtse huizen zijn gevonden. Inmiddels is de collectie gegroeid tot duizenden stukjes en stukken papier-, linnen- en goudleerbehangsels. Dit betreft naast de verzameling Maes onder andere vondsten van Utrechtse bouwhistorici, bouwhistorici uit andere plaatsen, particulieren en verschillende organisaties die behangsels in bruikleen hebben gegeven of geschonken. De stukken variëren van snippers tot nog nooit gebruikte rollen, van de 17de tot de 20ste eeuw. Soms zijn deze stukken slechts van documentaire waarde, in andere gevallen zijn zij juist vanwege de esthetische kwaliteit van belang. Ook stalenboeken, drukblokken en een afrandmachine maken deel uit van de collectie. Een deel van de collectie is geïnventariseerd en geconserveerd, aan een intensivering van de registratie van de collectie wordt hard gewerkt.

Nieuwsbrief

Tweemaal per jaar verschijnt de Nieuwsbrief. In dit eenvoudige, doch doeltreffende blad staan naast excursie aankondigingen, verslagen van activiteiten, besprekingen van aanwinsten, literatuur en tentoonstellingen, ook actuele zaken. Ingegaan wordt op behangsels die ontdekt zijn, om aandacht vragen of een restauratie achter de rug hebben. Een regelmatige terugkerende rubriek is 'Behangsvondsten in België'. In het voorjaarsnummer worden reistips voor bijzondere locaties in het buitenland gegeven. Door bemiddeling van de nieuwsbrief is inmiddels al een gestolen behang teruggevonden en hebben 'niet plaatsbare' wanden en behangsels nieuwe bestemmingen gekregen.

Excursies

In het kader van de minimaal twee excursies per jaar zijn inmiddels panden met historische behangsels en wanddecoraties in bijna heel Nederland bezocht. Zo werden bijzondere woonhuizen, hofjes en bedrijven bezocht in Haarlem, Utrecht, Den Haag, Zaandijk, Dordrecht, Zwolle, Meppel en Steenwijk, Amsterdam, Leiden, Assen, Arnhem, Middelburg, Enkhuizen, Breda en Leeuwarden. De landhuizen Oud-Amelisweerd in Bunnik, bij Utrecht, Huis te Linschoten bij Woerden, kasteel De Haar in Haarzuilens, De Slangenburg bij Doetinchem en landgoed Sparrendaal in Driebergen/Rijsenburg zijn ook het doel van excursies geweest. Vaak worden locaties uitgekozen die normaal niet toegankelijk zijn.

Opgeven als donateur

Het is mogelijk donateur te worden van de Stichting Historische Behangsels en Wanddecoraties in Nederland. Per jaar kost dit € 14,00 en voor studenten € 8,00. Ook is het mogelijk begunstiger te worden voor een bedrag van € 115,00 per jaar. Opgave kan door te schrijven of te bellen naar Stichting Historische Behangsels en Wanddecoraties, Achter Clarenburg 2, 3511 JJ Utrecht, 070-3458224.

De Nieuwsbrief van de Stichting Historische Behangsels en Wanddecoraties is op aanvraag na te bestellen. Alle 17 nummers zijn ook in te zien bij onder meer de Rijksdienst Monumentzorg, Zeist en de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag (1992-heden). Informatie: Achter Clarenburg 2, 3511 JJ Utrecht, tel. 070 345 8224.

De achttiende eeuw, langzaam maar zeker in opkomst. Nederlands onderzoek 1991-2000

door Charles Dumas

Ofschoon dit reeds de achtste bibliografie van de Vereniging van Nederlandse Kunsthistorici is, zijn de beeldende kunst en kunstnijverheid van de achttiende eeuw als geheel nog niet eerder aan bod geweest. De in 1996 verschenen bibliografie van de negentiende eeuw liet de voorgaande eeuw links liggen en die van de oude kunst besloeg slechts de periode 1550-1750, waardoor alleen de eerste helft van die eeuw werd gedekt. Het feit dat de tweede helft van dit 'galante tijdperk' steeds tussen wal en schip viel, is illustratief voor de altijd nog geringe interesse (van publiek en onderzoeker), die er voor de Nederlandse kunst uit die tijd bestaat. Dit gaat vooral op voor de schilder-, teken- en prentkunst, want de kunstnijverheid, en in het bijzonder de edelsmeedkunst, mag zich al langer in een bredere belangstelling verheugen.

Toch blijkt uit deze omvangrijke door Roman Koot zo voortreffelijk bezorgde bibliografie, dat steeds meer onderzoekers zich bezighouden met deze ondergewaardeerde periode en daarmee in de voetsporen treden van de pionier op dit gebied, mr. Adolph Staring, en diens opvolger, dr. J.W. Niemeijer, oud-directeur van het Rijksprentenkabinet. Naar de oorzaak van deze 'opbloei' valt te gissen. Zit de achttiende eeuw dan toch eindelijk 'in de lift'? Of heeft het misschien te maken met het feit dat op zo'n vrij onontgonnen gebied nog heel wat te ontdekken valt? Een bijkomend voordeel bij dit onderzoek is dat de bronnen relatief gemakkelijk toegankelijk zijn; zo hoef je geen cursus paleografie te volgen om het achttiende-eeuwse schrift te kunnen lezen.

Laten we de productie van de Nederlandse onderzoekers eens onder de loep nemen, te beginnen met de schilderkunst, waarbij ik me vooral wil beperken tot publicaties die uitsluitend de achttiende eeuw tot onderwerp hebben, en niet de vele hier opgevoerde titels, die een groter tijdvak omvatten en waar de achttiende eeuw soms slechts *en passant* de revue passeert. Allereerst dient Ineke Wansinks bijdrage te worden genoemd in het tweede deel van *La pittura nei Paesi Bassi*, dat in 1997 onder redactie van Bert Meijer verscheen. Jammer genoeg is dit eerste overzicht van de Hollandse achttiende-eeuwse schilderkunst sinds Starings beknopte bijdrage in *Kunstgeschiedenis der Nederlanden* uit 1937, nog steeds niet in een Nederlandse vertaling voorhanden. Een overzicht van de Nederlandse schilderkunst uit die tijd biedt ook *Het galante tijdperk*, waarin een dertigtal schilderijen uit de collectie van het Rijksmuseum worden gepresenteerd. Evenals bij de zeventiende- en negentiende-eeuwse schilderkunst verschenen veel belangrijke publicaties als catalogus of ter begeleiding van een expositie. Monografisch van karakter waren de tentoonstellingen gewijd aan Jacob de Wit, Cornelis Troost, de gebroeders Van Strij, Egbert van Driest en Nicolaas Muys. De zogenaamde *off-spring* van deze publicaties was overigens niet gering. Voorts besteedde de grote landschapstentoonstelling *Langs velden en wegen* aandacht aan de achttiende eeuw, ook al kwam zij er nogal bekaaid af, en diende zij vooral als opstapje voor de negentiende eeuw.

Het typisch achttiende-eeuwse verschijnsel van de behangelschildering kwam aan bod in ruim twintig kleinere studies, de een wat diepgaander dan de ander. Over dit fenomeen werd ook een aantal zeer kleine artikelen of berichten opgenomen in de nieuwsbrief van de Stichting Historische Behangsels en Wanddecoraties in Nederland, maar deze zult u niet in deze bibliografie vinden, aangezien ze buiten de gehanteerde criteria vielen.

Ongeveer even groot in aantal als de publicaties over schilderkunst zijn die over de achttiende-eeuwse teken- en prentkunst. Een vanouds populair onderwerp als de topografie, was ook de afgelopen tien jaar weer een dankbaar genre voor inventarisatie en identificatie, alsmede voor de toeschrijvingsproblematiek. Behalve verspreid gepubliceerde studies betreft het vier van de uiteindelijk in zeven delen te publiceren illustraties bij de reeds in 1969 uitgegeven catalogus van het oeuvre van Jan de Beijer door H. Romers, en de fraaie tentoonstellingscatalogus *Pronk met pen en penseel*. Ook de studies van Kees Boschma over Antoine-Ignace Melling en van Robert-Jan te Rijdt over Otto Howen dienen hier te worden vermeld. Kleinere vondsten vonden hun weg naar het tijdschrift *Delineavit et Sculptit*, waar aan uiteenlopende (en vaak weinig bekende) kunstenaars als Van Castricum, Geeraerts, Keyert, Laqui, Van Limborch, Milatz, Overbeek, Stolker en Wandelaar aandacht werd besteed. Veel van dergelijke publicaties zijn van de hand van Te Rijdt, inmiddels dé expert op dit gebied. Ofschoon het Rijksprentenkabinet al jaren geleden is gestart met het uitgeven van bestandscatalogi van zijn tekeningenbezit, zal het nog wel decennia duren eer de delen betreffende de achttiende eeuw gereed zijn. Des te verheugender is het dat in 1999 de bestandscatalogus van het Amsterdams Historisch Museum is verschenen, waarin het werk van tekenaars geboren tussen 1660 en 1745 geboekstaafd is. Geen echte bestandscatalogi, maar selecties, verschenen van de verzameling Teding van Berkhout (bewaard in Teylers Museum), de Unicornio collectie en het tekeningenbezit van de Erven van Regteren Altena. Beslist geen wetenschappelijke studie, maar eerder een platenatlas is het door D. Desjardijn op de markt gebrachte *Grafiek in Nederland. De achttiende eeuw*. Door gebrek aan gepubliceerd beeldmateriaal (de Hollstein-reeks omvat nu eenmaal niet de achttiende eeuw) voorziet dit boek echter toch in een behoefte. Aparte vermelding verdienen tenslotte de delen 9 en 10 van

(Universiteit Utrecht) en dr. H. te Velde (Rijksuniversiteit Groningen).

Kandidaten voor het academisch jaar 2002-2003 moeten uiterlijk op 31 augustus 2002 in het bezit zijn van het doctoraal examen. Om in aanmerking te komen voor de *Prix de Paris* dienen de kandidaten voor 1 mei 2002 de volgende stukken te overleggen aan de secretaris: 1. een aanbevelingsbrief van de begeleider(s) van het doctoraal onderzoek; 2. een complete doctoraalscriptie of, indien nog niet gerealiseerd, enkele hoofdstukken; 3. een beargumenteerd en gemotiveerd onderzoeksvoorstel met betrekking tot het verblijf in Parijs (ca. 5 pagina's); 4. een curriculum vitae.

Kandidaten kunnen schriftelijk hun belangstelling kenbaar maken bij: drs. Niek Pas, secretaris van de Foundation Prix de Paris, p/a Universiteit Utrecht, Instituut Geschiedenis, Kromme Nieuwe Gracht, 66 3512 HL Utrecht, telefoon 030 - 254 44 20 (privé) of e-mail: niek.pas@let.uu.nl.

***kM*: onbekend maakt onbemind?**

Het tijdschrift *kM* bestond in 2001 tien jaar. Aanvankelijk opgezet als vakblad voor beeldend kunstenaars en restaurators heeft *kM* (kort voor kunstenaarsmateriaal) zich steeds meer ontwikkeld tot een breed tijdschrift over de materiaaltechnische aspecten van beeldende kunst. Elk nummer heeft een thema dat vanuit zo veel mogelijk invalshoeken wordt uitgewerkt. *kM* is interdisciplinair, informeert, onderzoekt en volgt de nieuwste ontwikkelingen op materiaaltechnisch gebied. De interviews met beeldend kunstenaars bieden inzicht in de artistieke beslissingsmomenten bij materiaaltechnische keuzes. Een vaste redactie, samengesteld uit vakmensen vanuit verschillende kunstdisciplines van het werkveld, zet zich in om kennis van materialen te verbreiden en de discussie over materiaalgebruik in de hedendaagse beeldende kunst aan te zwengelen. Daarnaast trekt *kM* per thema gastredacteuren aan en specialisten en freelance journalisten aan voor het schrijven van artikelen en het maken van interviews. *kM* heeft een wetenschappelijk niveau, maar vermijdt vaktechnisch jargon. Hierdoor is *kM* bij uitstek een aantrekkelijk blad voor de kunsthistoricus die meer wil weten over het werkproces in de beeldende kunst. Ofschoon de nadruk ligt op hedendaagse beeldende kunst, wordt elk thema ingebed met een (of meerdere) kunsthistorische artikel(en).

Thema's van de laatste waren: Natuursteen (*kM* 36), Kleur (*kM* 37), Materiaaliconologie / Leer (*kM* 38), Ruimte (*kM* 39) en Textiele Media (*kM* 40). Bij *kM* 40 wordt een index meegeleverd, waarin alle eerder verschenen artikelen zijn opgenomen.

Een abonnement (4 nummers) kost voor 2002: Nederland en België: € 25,-; buitenland overig € 35,-. Bibliotheken, scholen, instellingen (NL en B): € 35,-; buitenland overig € 35,-

Losse nummers: € 8,- (exclusief porti).
Opgave abonnementen: (post) Postbus
15590, 1001 NB Amsterdam; (e-mail)
km@icn.nl; (fax) 020-3054500.

AGENDA

Studiedag Het succes van de criticus

Het thema 'Het succes van de criticus' kan zeer verschillende reacties uitlokken. Wordt er de geslaagde carrière van een gearriveerde criticus mee bedoeld? Of is het de rol die specifieke critici hebben gespeeld in de acceptatie van bepaalde stijlen of stromingen in de kunsten? Of gaat het in meer algemene zin om de rol en functie van de criticus in wat inmiddels de symbolische productie van kunst is gaan heten? Wat zijn de factoren die het werk van een criticus beïnvloeden en die hem of haar succesvol maken? Zijn die factoren sterk contextafhankelijk of kunnen we er, los van historisch moment en omstandigheden, toch een regelmaat in ontdekken?

Beroepspraktijk, beeldvorming en prestige zijn sleutelwoorden om het functioneren van critici te benaderen. Hoe heeft bijvoorbeeld de beroepspraktijk van critici binnen verschillende kunstdisciplines zich ontwikkeld? Hebben we dan te maken met onvergelykbare grootheden – de manier waarop het aanbod wordt gestructureerd in bijvoorbeeld de danswereld, in de literatuur of in de beeldende kunsten is immers fundamenteel verschillend – of kunnen we toch patronen onderscheiden? Waaruit blijkt het prestige van een criticus? Is dat prestige meetbaar? Wat is het aandeel van critici in processen van classificering en canonisering? Welke rol spelen zij in de beeldvorming rond kunstenaars en kunstproducten? En in hoeverre zijn zij op hun beurt het object van beeldvorming? Hoe belangrijk zijn de netwerken waarvan een criticus deel uitmaakt? Wat is de relatie tussen de groei, diversificatie en specialisatie van de negentiende-eeuwse pers en de ontwikkelingen binnen de kritiek? Of hebben we hier uitsluitend met schaalvergroting te maken? Hoe zit dat in het huidige tijdsgewricht, waarin sprake is van mondialisering, commercialisering en wijdverbreide elektronische communicatie?

Dit soort vragen komen aan de orde tijdens de studiedag die op 22 maart 2002 door de Werkgroep Kunstkritiek wordt georganiseerd in het P.C. Hoofthuis, Spuistraat 134, zaal 105, in Amsterdam. Het programma bestaat uit vijf lezingen en drie interludia waarin telkens vanuit een andere invalshoek en vanuit verschillende kunstdisciplines over kunstkritiek wordt gesproken. De studiedag wordt afgesloten met een plenaire discussie. De dag is gericht op onderzoekers, maar ook studenten en wetenschappelijk geïnteresseerde docenten en beleidsmedewerkers zijn van harte uitgenodigd deel te nemen. Aan de studiedag

het *Leids Kunsthistorisch Jaarboek*, die respectievelijk aan het Leidse Prentenkabinet en de verzamelingen van het Koninklijk Oudheidkundige Genootschap zijn gewijd en die vele interessante bijdragen bevatten.

De Nederlandse onderzoekers die zich met achttiende-eeuwse buitenlandse kunst bezighouden, zijn dun gezaaid. De paar die zich op dit gebied begeven, onder wie Guido Jansen en bovenal Bernard Aikema, zijn echter uitermate productief. De in ons land georganiseerde tentoonstellingen *De gouden schemer van Venetië, Van Boucher tot Boudin, Franse schilderkunst uit Nederlands bezit* en *Tiepolo in Holland* werden alle vergezeld door fraaie catalogi en zorgde eveneens voor de nodige *off-spring*. Tot de kunstenaars aan wie verder aandacht werd geschonken, behoren de Italianen Algarotti, Bellotto, Londonio, Pellegrini, Piranesi en de familie Remondini, de Fransen Boilly, David, Greuze, Hoiel, Lancret, Pater en Restout, de Duitsers Friedrich en Füssli, de Engelsen Bunbury, Darly en Gillray, en de Zwitser Ducros.

Hoewel de publicaties specifiek over achttiende-eeuwse beeldhouwkunst in aantal vrij gering zijn, is hierin toch een toename te bespeuren. Deze kan grotendeels op het conto van Frits Scholten worden geschreven, die onder andere publiceerde over Jan-Baptist Xavery.

Opvallend voor deze bibliografie is het grote aantal publicaties op het gebied van de kunstnijverheid. Wanneer we rekening houden met het feit dat de bibliografieën van de zeventiende en negentiende eeuw een periode van vijf jaar omvatten en die van de achttiende eeuw één van tien, dan blijkt dat het aantal publicaties dat het licht zag niet zo veel verschilt (over de negentiende het meest, dan over de achttiende, en tot slot over de zeventiende eeuw). Kijken we echter hoe de publicaties over schilder-, teken- en prentkunst zich verhouden tot die over kunstnijverheid, dan blijken deze in de bibliografie van de zeventiende eeuw vier keer zo veel te zijn, in die van de negentiende eeuw ruim twee keer zo veel, terwijl in die van de achttiende eeuw het aantal ongeveer gelijk is.

Het merendeel van de onderzoeksresultaten treffen we aan in gespecialiseerde tijdschriften als *Vormen uit vuur, Cachet, De Stavelij, Kostuum* en *Textielhistorische bijdragen*. Maar ook in periodieken die een ruimer terrein bestrijken, zoals *Antiek* (helaas in 1997 opgehouden te bestaan) en *Kunst & AntiekRevue*, werd veelvuldig gepubliceerd, evenals in het *Bulletin van het Rijksmuseum*. Naast verschillende, al dan niet omvangrijke tentoonstellingscatalogi over zeer uiteenlopende onderwerpen werden ook enkele bestandscatalogi uitgegeven, waaraan jaren van onderzoek vooraf waren gegaan: van het glas in het Rijksmuseum en in het Amsterdams Historisch Museum, van het Delfts aardewerk in het Haags Gemeentemuseum, van het Meissner porselein in het Rijksmuseum en van de edele en onedele metalen in het Utrechtse Centraal Museum. Deze grote stroom kunstnijverheid-publicaties zal de komende jaren alleen nog maar toenemen, mede dankzij speciale tentoonstellingen en manifestaties, zoals het in 2001 georganiseerde 'jaar van het interieur'.

Als laatste dienen nog de publicaties te worden genoemd, die een meer algemeen of kunsttheoretisch karakter dragen. Zo publiceerde Frans Grijzenhout over feesten en kunstopvattingen ten tijde van de Bataafse tijd en de Franse Revolutie, en Eveline Koolhaas-Grosfeld onder andere over de waardering voor de natuur en het landschap in de achttiende eeuw. Met Paul Knolle behoren zij tot de weinigen die op dit gebied een bijdrage hebben geleverd.

Concluderend kan worden gesteld dat sprake is van een toename op het gebied van het onderzoek naar de achttiende-eeuwse kunst. Naast enkele zeer gedegen, wetenschappelijke studies (bijvoorbeeld *Miscellanea Humbert de Superville*), betreft het echter vooral kleine, vaak populair-wetenschappelijke bijdragen, die duidelijk bedoeld zijn voor een groter publiek en die hun weg vinden in tijdschriften als *Kunstschrift, Tableau* en *Vitrine*. Ook zijn er veel beschrijvingen van nieuwe aanwinsten, zowel in het bulletin van de Vereniging Rembrandt als in diverse museumbulletins. Wat Saskia de Bodt hierna in haar commentaar op de bibliografie van de negentiende eeuw stelt voor de huidige Nederlandse onderzoekers van die periode, namelijk dat zij doorgaans op maat werken, in opdracht en in een strikt omlijnd kader, geldt ook – en misschien nog in grotere mate – voor de achttiende eeuw. Het aantal proefschriften is dan ook gering, zeker wanneer we in acht nemen dat het om de afgelopen tien jaar gaat. Van de elf in deze bibliografie opgenomen dissertaties behandelen er slechts vier uitsluitend een onderwerp uit dit tijdvak: één op het gebied van de beeldhouwkunst (Jourdan), één op dat van de edelsmeedkunst (Fuhning), één op dat van de meubelkunst (Baarsen) en één op dat van de kunstgeschiedschrijving (Grasman). Ter vergelijking: in de bibliografie van de negentiende eeuw (over een periode van vijf jaar) vinden we niet minder dan tien proefschriften, die alle geheel of grotendeels op die eeuw betrekking hebben. Het is te hopen dat in de naaste toekomst een groter aantal onderzoekers een achttiende-eeuws onderwerp voor zijn of haar dissertatie onder handen zal nemen. Er is namelijk nog veel veldwerk te doen en het samenstellen van enkele gedegen monografieën van kunstenaars uit deze eeuw, voorzien van oevrecatalogi, zou beslist geen overbodige luxe zijn. Gelukkig zijn op dit gebied al enkele initiatieven genomen en is één ervan (een studie over Jurriaan Andriessen) zo goed als gereed. Daarnaast is de decoratieve schilderkunst, waartoe behangsels, plafond-, schoorsteen- en bovendeurstukken worden gerekend, nog steeds een ondergeschoven kind, en dat terwijl ons land in de achttiende eeuw zo'n rijke traditie kende op dit terrein. Ten aanzien van de

zogenaamde kamerschilderingen kan men zelfs stellen dat dit een typisch Nederlands verschijnsel was. Aangezien deze kunstuitingen zich merendeels achter de gesloten deuren van particuliere huizen bevinden, zijn zij tot op heden nog erg weinig bestudeerd. Lange tijd is deze vorm van schilderkunst vergeleken met die van de *artes majores* en moest dan het onderspit delven, want op voorhand was dat een ongelijke strijd. Beschouwt men deze schilderingen als zelfstandig kunstwerken, zonder ze in samenhang te zien met de decoratieve functie en de ruimte waarvoor ze werden gemaakt, dan doet men haar zeer tekort. Gelukkig is het tij gekeerd en is op initiatief van het Rijksbureau voor Kunst-historische Documentatie, de Rijksdienst voor de Monumentenzorg in Zeist en de Universiteit Leiden, dit jaar gestart met het (grotendeels door NWO gefinancierde) project 'Inventarisatie van alle decoratieve interieurschilderingen in Nederland'. Dit project beoogt het inventariseren, fotograferen en documenteren van alle Nederlandse interieurschilderingen van niet-kerkelijke openbare en particuliere gebouwen, die zijn vervaardigd tussen ca. 1600 en 1940. De verzamelde gegevens zullen worden verwerkt in een database, die moet resulteren in een CD-ROM en die als basismateriaal voor verder onderzoek is bedoeld en – naar verwachting – zal leiden tot een beter inzicht in dit nog nauwelijks ontsloten en dus ook weinig onderzochte facet van ons culturele erfgoed. Wanneer over vijf (of over tien?) jaar opnieuw een bibliografie van de achttiende eeuw zal worden samengesteld, is het te hopen dat de nodige neerslag van dit project hierin terug te vinden is.

De negentiende eeuw-vorsers in perspectief. Nederlands onderzoek 1996 – 2000

door Saskia de Bodt

Het wetenschappelijke boek is in de Nederlandse uitgeverwereld zo goed als verdwenen, zo luidde een van de harde constatering op het congres *Vijftig jaar boekenuitgeverij in Nederland (1950-2000)* (georganiseerd door de Nederlandse Boekhistorische Vereniging op 2 november 2001 in het IISG, Amsterdam). Deze conclusie kwam niet geheel als een donderslag bij heldere hemel, maar in bovenstaande context kwam hij wel over als een bittere pil. Anno 2001 brengen jonge, ambitieuze wetenschappers in het algemeen hun onderzoek liever snel en efficiënt naar buiten in korte tijdschriftartikelen dan dat ze jarenlang broeden op lijvige boeken. Liever snel resultaat en een lange lijst van korte publicaties dan één titel in de vijf jaar.

Uit de hier liggende bibliografie blijkt dat zelfs de Nederlandse kunsthistorici nu definitief uit hun warme studeerkamers zijn gelokt. Weinig jongeren die zich, zoals de oude Hammacher of Joop Joosten dat deden, uit passie hun halve leven in een kunstenaar vastbijten en deze tot op het bot uitbenen. Zelfs de Nederlandse kunsthistoricus die gespecialiseerd is in de negentiende eeuw – uitzonderingen daargelaten – werkt doorgaans op maat, in opdracht en met gepaste distantie in een strikt omljnd kader. De archieven en bibliotheken (en niet te vergeten de websites) zijn bevolkt met onderzoekers met een duidelijk doel voor ogen en een nog duidelijker tijdpad. Sprak Chris Stolwijk in zijn commentaar bij de vorige bibliografie van de negentiende eeuw nog van 'vuistdikke catalogi', als die de afgelopen vijf jaar al verschenen dan waren het eerder verzamelbundels en plaatwerken dan strikt wetenschappelijke pillen die één visie van één auteur verkondigen.

De oorzaak van deze verschuiving ligt natuurlijk niet alleen bij de onderzoekers, het is een wisselwerking. Ook de snelle vercommercialisering van de uitgeverij in de afgelopen decennia heeft er toe geleid dat er steeds minder wetenschappelijke boeken in de klassieke zin van het woord worden gemaakt – en dus ook wetenschappelijke kunsthistorische boeken. Er wordt weliswaar, door AIO's, OIO's en andere (daartoe meer of minder verplichte) kunsthistorici regelmatig gepromoveerd, verschijning van hun werk in een fonds van een grote, gerenommeerde uitgeverij is eerder uitzondering dan regel. Daartoe dienen onderwerp en vorm eerst afgestemd te worden op een breed publiek, waarmee soms helaas een deel van het belang van de publicatie verloren gaat. Relatief kleine uitgeverijen (zoals Primavera Pers of Uitgeverij Verloren) en de opkomende universitaire persen in Nederland (onder andere aan de Universiteiten van Nijmegen en Leiden, en niet te vergeten de Amsterdam University Press) proberen hierin de laatste jaren nog enigszins regulerend op te treden. Maar ook al hebben zij wetenschappelijke instellingen achter zich, ook deze wetenschappelijke uitgeverijen werken met fondsen en subsidies, die grotendeels door de auteur/onderzoeker zelf aangedragen dienen te worden. En ook de universitaire persen streven naar 'leesbare', voor een breed publiek toegankelijke boeken.

De hier geschetste tendens is in de wereld van de negentiende eeuw-vorsers een duidelijk gegeven geworden. Gestuurd door de praktijk zoeken zij naar andere wegen om te publiceren en het lijkt erop dat ze hun onderzoek daar ook aan beginnen aan te passen. De kunsthistoricus publiceert eerder een essay in *Kunstschrift* dan een (archieff-)studie in *De Negentiende Eeuw*.

kunnen maximaal 80 mensen deelnemen. Actuele informatie over de studiedag kunt u vanaf januari 2002 vinden op onze website <http://huizen.dds.nl/~danicuy>

De kosten voor deelname bedragen 10 euro per persoon. Bij dit bedrag zijn de lunch en een informatieboekje inbegrepen. Voor aio's en oio's is deelname gratis. Inschrijven kan per e-mail naar danicuy@dds.nl, of door onderstaande strookje in te vullen of af te drukken vanaf onze website <http://huizen.dds.nl/~danicuy> en op te sturen naar D. Cuypers, Ferdinand Bolstraat 68, 3583 AS Utrecht. Uw inschrijving wordt pas definitief nadat u 10 euro hebt overgemaakt naar giro 7905844 van Symposium kunstkritiek te Utrecht. Voor meer informatie: Robert Verhoogt, r.verhoogt@hum.uva.nl, tel 020-525.30.17; Dani Cuypers, danicuy@dds.nl, tel 030-276.34.79

Rondom Rembrandt en Rubens – Iconografische bijdragen voor Christian Tümpel

Op 22 maart wordt ter gelegenheid van het afscheid van prof. dr. Christian Tümpel in Nijmegen een symposium georganiseerd. Op die dag zullen gerenommeerde wetenschappers uit binnen- en buitenland vanuit hun eigen onderzoek spreken over een thema dat in het onderzoek van prof. Tümpel altijd centraal heeft gestaan, namelijk de iconografie van de Noord- en Zuid-Nederlandse schilderkunst, waarbij beeldtraditie en interpretatie belangrijke aandachtspunten zijn.

Programma

9.30 uur	ontvangst met koffie
9.55 uur	prof. dr. Jos Koldewij (KUN),
Welkomstwoord
10.00 uur	dr. Lyckle de Vries (RU
Groningen), 'Met de groue
bostel: opmerkingen over
Bruegels peinzende kunstenaar'
10.30 uur	prof. dr. Ilja Veldman (VU
Amsterdam), 'Iconografie en
denominatie. De multifunctionaliteit van het gedrukte beeld'
11.00 uur	koffiepauze
11.30 uur	prof. dr. Karel Porteman
(KU Leuven), 'Vondel schildert
een Rubens'
12.00 uur	dr. Frans Baudouin
(Rubenianum, Antwerpen),
'Over de beeldtraditie van
Rubens' engelen'
12.30 uur	lunchpauze
14.00 uur	prof. dr. Elizabeth McGrath
(Warburg Institute, University
of London), 'Jordaens and the
Ethiopian Wife of Moses'
14.30 uur	dr. Peter van der Coelen
(Museum Het Valkhof,
Nijmegen), 'Rembrandt in
Duitsland. Iconografie en
verspreiding'
15.00 uur	theepauze

- 15.30 uur dr. Bob van den Boogert (Museum het Rembrandthuis, Amsterdam), 'De jonge Rembrandt: enkele oude iconografische problemen opnieuw bekeken'
- 16.00 uur prof. dr. Eric Jan Sluiter (UvA), 'Rembrandt en de klassieke oudheid'
- 16.30 uur prof. dr. Hans Bots (KUN), Slotwoord
- 16.45 uur borrel

Het symposium vindt plaats in zaal 3 van het Collegezalencomplex van de Katholieke Universiteit Nijmegen, Mercatorpad 1. Als bijdrage in de kosten wordt € 4,- gevraagd (inclusief lunch). Voor meer informatie en aanmeldingen: Judith van Gent, j.v.gent@let.kun.nl

KunstRAI 2002

Van woensdag 15 tot en met maandag 20 mei wordt in Amsterdam RAI de achttiende editie van de KunstRAI gehouden. Op deze beurs presenteren galerieën naast actuele kunst ook klassiek moderne kunst, glas en sieraden. Op vrijdagmiddag 17 mei wordt een symposium over Nederlandse kunstverzamelaars gehouden. Openingstijden: 15 mei, 18.00-22.00 uur, 16 tot en met 20 mei, dagelijks van 11.00-19.00 uur, vrijdags tot 22.00 uur. De toegangsprijs bedraagt € 10,20 per persoon, houders van CJP of Pas 65 € 9,00. Meer informatie: www.kunstrai.nl.

Symposium over beelden en verbeelding in de Middeleeuwen

Wie iets wil begrijpen van de manier waarop beelden en verbeelding in de Middeleeuwen functioneerden, krijgt een zware vertaalslag voor de kiezen. We kunnen ons alleen een voorstelling maken van wat een Middeleeuwer 'zag' als hij een schilderij bekeek, wanneer we ons verdiepen in de beeldtaal van die tijd en in de verandering en continuïteit van die beeldtaal door de eeuwen heen. Iedereen die iets met Middeleeuwen te maken heeft, komt er niet onderuit komt zich te verdiepen in de Middeleeuwse manier van verbeelding. Dat geldt natuurlijk heel duidelijk voor kunsthistorici en archeologen, maar niet minder voor degenen die de filosofie en theologie van die tijd willen begrijpen.

Voor veel onderzoekers aan de Rijksuniversiteit Groningen die zich met de Middeleeuwen bezig houden, nemen vragen rond beelden, verbeeldingen en beeldtaal een grote plaats in. Aan de zusteruniversiteit Münster bestaat al enige jaren de onderzoeksgroep 'Cultuurgeschiedenis en theologie van het beeld' die zich begeeft op het terrein waar de verschillende vakken bij elkaar komen in hun vragen over beelden. Reden voor de RUG om op donderdag 16 mei een symposium te organiseren over beelden en verbeelding in de Middeleeuwen,

Een eerste blik op de door Roman Koot bezorgde omvangrijke lijst van publicaties op het gebied van de negentiende-eeuwse kunst door onderzoekers in Nederland bevestigt de bovengeschetste situatie direct: de Nederlandse kunsthistoricus die zich met de 'lelijke tijd' bezighoudt, heeft er blijkbaar plezier in op de korte afstand te werken en zich in hoog tempo door middel van korte teksten te manifesteren. Verder valt op dat hij vooral in opdracht werkt. Hij produceerde talloze artikelen en artikeltjes in tijdschriften, verzorgde berichten en beschrijvingen, 'entries', korte impressies in catalogi, museumbulletins, jaarverslagen en andere mededelingenbladen. Het zijn geen archiefsprokkelingen (waar de negentiende-eeuwer zelf zo goed in was), al is er vaak wel archiefonderzoek voor verricht. Het zijn meestal ook geen gedetailleerde observaties, of stukjes met een persoonlijke toon, eerder signalen en voorpublicaties, van aanwinsten of tentoonstellingen. Artikelen met feitelijke informatie, niet zelden met een commerciële ondertoon en niet zelden ook gepresenteerd in een context met foto's van museumdirecteuren en conservatoren in actie met hoogwaardigheidsbekleders. Een en ander wordt vaak meermalen in iets andere vorm nog eens elders opgenomen in een periodiek met een breder publiek dan alleen de machthebbers van de kunstwereld. Toch is deze bulk van artikelen uit de praktijk van de musea, de veilingen en andere instellingen – die niet zelden in een fraai vormgegeven jasje zijn gestoken – vanwege hun informatie wel degelijk een bron voor serieus onderzoek en dat is dan ook de reden dat de belangrijkste van die kleinere publicaties in deze bibliografie zijn opgenomen.

Dan de stand van zaken van het onderzoek zelf. Omdat het zinloos is en weinig interessant om alle namen en titels van belangrijk onderzoek hier nog eens de revue te laten passeren, beperk ik me tot het signaleren van opvallende prestaties en nieuwe wegen in het onderzoek, voor zover die bestaan. Over het algemeen zijn er weinig schokkende of nieuwe ontwikkelingen op het gebied van de studie van de negentiende eeuw.

De tendens, grote aandacht te besteden aan de context van kunst, heeft zich de laatste vijf jaar flink doorgezet. In de studies van Ellinoor Bergvelt, *Pantheon der Gouden Eeuw. Van Nationale Konst-Gallerij tot Rijksmuseum van Schilderijen (1798-1896)*, van Jenny Reynaerts, *'Het karakter onzer Hollandsche School'. De Koninklijke Akademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam 1817-1870* en van Bernadette van Hellenberg Hubar, *Arbeid en bezieling – alledrie proefschriften – spelen de politieke en maatschappelijke context een grote rol, waarmee het terrein van de kunsthistoricus aanzienlijk en zinnig verbreed is. Met deze proefschriften kunnen in één adem worden genoemd de bundels *Vier kunstdebatten omstreeks 1900* van Lieske Tibbe en *De Gouden Eeuw in perspectief. Het beeld van de Nederlandse zeventiende-eeuwse schilderkunst in later tijd* onder redactie van Grijsenhout en Van Veen. De nationale smaak en kunstbevordering, in brede zin van het woord, zijn, net als verzamel- en receptiegeschiedenis, vanzelfsprekende onderwerpen geworden in ons vak. Die brede benadering geldt ook voor de publicaties over museumdirecteuren – zoals Cornelis Hofstede de Groot en Pieter Haverkorn van Rijsewijk – die de afgelopen periode verschenen zijn en waarvan er verschillende andere nog in de maak zijn. Mooie voorbeelden van uitstekend onderzoek naar het sociale functioneren van kunstenaars vinden we in twee proefschriften aan respectievelijk de universiteiten van Utrecht en Amsterdam, met de ogenschijnlijk simpele titels *Uit de schilderswereld* en *Muzentempels*. De nuchtere kijk van Stolwijk op de financiële positie van de bohémiens in de kringen rond Pulchri Studio en Arti et Amicitiae zou als voorbeeld moeten strekken voor eenieder die zich op het glibberige pad begeeft van de door de kunstenaars en hun vrienden uit de tijd zelf zo sterk gekleurde artistieke wereld van de tweede helft van de negentiende eeuw. Dat zijn bevindingen geboekstaafd worden door tabellen en lijsten – iets waar kunsthistorici in tegenstelling tot historici vaak huiverig voor zijn – maakt de bruikbaarheid van deze archiefstudie alleen maar groter. Nog gedetailleerder is het resultaat van de omzwervingen van (neerlandicus) Ton van Kalmthout op het terrein van het genootschapsleven, de multidisciplinaire kunstkringen in Nederland. *Muzentempels* geeft een beeld van kunstzinnige sociabiliteit na 1850, niet alleen op basis van het reilen en zeilen van de kunstkringen van Den Haag en Rotterdam, maar ook van de kringen in alle mogelijke provinciesteden. De consequent volgehouden gedetailleerdheid levert een prachtig tijdsbeeld op dat door geen kritisch essay geëvenaard had kunnen worden.*

Zijn bovenstaande boeken vooral in universitaire kringen ontstaan, de Nederlandse musea hadden minstens zoveel output. Vele monografische tentoonstellingen, van Groningen tot Oss, waren de aanleiding voor een opvallende hoeveelheid nieuwe monografieën, of liever gezegd voor monografische verzamelbundels, over meestal Nederlandse kunstenaars. Paul Gabriël, Isaac Israëls, Jozef Israëls, Carlos de Haes, F. Hart Nibbrig, Jac. van Looy, Charles Rochussen, Henriëtte Ronner, Willy Sluiter, J.H. Weissenbruch (om er maar eens een paar te noemen) werden op die manier min of meer uitgediept, vaak door werkgroepen van experts met uiteenlopende werkterreinen. Het nadeel van zulke bundels is dat er een versnipperd beeld van de kunstenaar dreigt te ontstaan. Het voordeel van zo'n aanpak is dat soms merkwaardige en onverwachte aspecten worden belicht zoals de rol van de reproductiegrafiek in de carrière van Jozef Israëls of het tangodansen in de tijd van Jacobus van Looy.

In de Nederlandse musea (waartoe ik voor het gemak de Kunsthal ook reken) kregen de laatste vijf jaar ook traditionele, van oudsher publiek trekkende, onderwerpen veel

aandacht: De Haagse School, het landschap (*Langs velden en wegen* in het Rijksmuseum) en natuurlijk onze onvolprezen Vincent, met alle publicaties van dien. Een mooi monument in dit verband is de reeks oeuvrecatalogi van Van Goghs schilderijen en tekeningen waarvan de eerste delen in 1996 begonnen te verschijnen onder auspiciën van het Van Goghmuseum.

De Nederlandse kunsthistorische wereld houdt zich, traditiegetrouw, weinig bezig met buitenlandse kunst, met uitzondering van het Van Goghmuseum en deze keer ook het Drents Museum, dat fraaie staaltjes van Poolse romantiek belichtte. *Kunstschrift* had aardige *specials* over onder andere Kokoschka, Edgar Tytgat en Deense meesters.

De historieschilderkunst is als onderwerp blijkbaar ietwat op zijn retour. De fotografie daarentegen heeft een grote stap voorwaarts gedaan en blijft, zo te zien, het domein van een groep specialisten. Net als bij de schilder- en tekenkunst zien we een toenemende monografische aanpak, met publicaties over onder andere Breitner, Berssenbrugge, Asser en Jacob Olie.

Op een paar terreinen gloort er licht en zijn concentraties van nieuwe publicaties te zien of lijkt iets te zinderen. Het gaat steeds om gebieden die tot dusver niet als wetenschappelijk erg interessant werden gezien. Het technisch onderzoek bijvoorbeeld en het onderzoek naar kindercultuur leverde enige serieuze publicaties op die wellicht nieuwe wegen effenen. En, over kinderen gesproken, voorzichtig komen ook educatieve uitgaven voor kinderen op gang, zelfs over de in dat kader weinig populaire negentiende eeuw.

Een ander terrein vormen de geografisch bepaalde studies, die sinds 1995 een hoge vlucht namen. Waar vroeger alleen de plaatselijke historicus/liefhebber zich verdiepte in regionale geschiedenis trekt de kunsthistoricus van het fin-de-siècle zijn neus niet langer op voor ver van het grootstedelijke kunstleven gedijende kunstenaars en stromingen. Met kennelijk plezier werd er onderzoek gedaan naar kunstenaars in Leiden, Brabant, de Noord West Veluwe, Drenthe, Kortenhoef, Zaanse Schans, Laren/Blaricum, Heerde, Scheveningen, Oosterbeek, Beek/Ubbergen en zelfs het Van Stolkpark in Den Haag. En terwijl ondergetekende een vergrootglas hield boven de pastorie in de Hoeksche Waard waar Johan Barthold Jongkind zich halverwege de negentiende eeuw met wisselend succes placht terug te trekken, bracht Freek Heijbroek de bezigheden van de grote avant-gardist Whistler in diverse pittoreske Hollandse steden in kaart. Een aanpak per stad of streek, met alle maatschappelijke en cultuurhistorische invalshoeken, past uiteraard goed in het beeld van de al eerder gesignaleerde verbreding van het werkterrein van de kunsthistoricus en overbrugt bovendien de scheiding tussen hoog en laag. Dat laatste is uit de aard der zaak op het per definitie breed georiënteerde gebied van Kostuum en Textiel al langer het geval. Hier veel aandacht voor de negentiende eeuw met onder meer enkele inspirerende publicaties van de Nederlandse Kostuumvereniging.

Op het gebied van de kunstnijverheid en dan met name dat van de edele metalen, wordt bij uitzondering de 'archiefsprokkeling' nog in ere gehouden – niet geheel vreemd omdat voor deze *minor arts* merken en dateringen natuurlijk een grote rol spelen. Helaas is er op dit terrein minder aandacht voor de afzet en de receptie van dit kunstproduct.

Hoopgevend zijn de mooie dissertaties van Mienke Simon Thomas (*De Leer van het ornament. Versieren volgens voorschrift 1850-1930*) en Ype Koopmans (*Muurvast & gebeiteld. Beeldhouwkunst in de bouw 1840-1940*) waarin de altijd intrigerende wisselwerking tussen kunst en ambacht theoretisch onderbouwd wordt.

Om, tot slot, nog even terug te komen op mijn beweringen aan het begin: het wetenschappelijke boek blijkt, in de kunstgeschiedschrijving van de negentiende eeuw niet helemaal verdwenen, maar wel bijna. Als men tenminste de oude standaard aanlegt van wetenschappelijke levenswerken, die lang in de kunstgeschiedenis (anders dan in de exacte vakken) leefde. We hebben weliswaar een mooie oogst aan proefschriften en vergelijkbare studies die veelal een cultuurhistorische of theoretische invalshoek hebben, maar de globale productie levert een bijna amechtige versnippering op. We zien een toenemend aantal publicaties voor een breed publiek, waarin het monografisch element steeds belangrijker wordt. Er zijn weinig onderzoeksterreinen die, als je het uit strikt kunsthistorisch oogpunt dus in engere zin bekijkt, nieuwe wegen aangeven. Maar de Nederlandse kunsthistoricus blijft wel aan het werk. Hij – met name de pas afgestudeerde kunsthistoricus – is praktisch, schuwt de commercie niet en verdeelt zijn aandacht. Voor een deel ligt die praktische instelling aan zijn, steeds algemener wordende opleiding. De vraag is hoezeer dit effect nog versterkt zal worden na de invoering van de op Amerikaanse leest geschoeide Bachelors/Masters structuur aan de Nederlandse universiteiten.

Juryrapport Karel van Manderprijs II 2001 voor Architectuur en de daaraan verwante Toegepaste Kunst

De jury bestaande uit Jean-Paul Baeten, Peter Don, Charles van den Heuvel, Kees van der Ploeg en Koen Ottenheim, die als voorzitter optrad met Emke Raassen als secretaris, stelde een shortlist samen van in totaal 13 boeken en lange artikels over architectuur en daaraan verwante toegepaste kunst, verschenen in de periode januari 1997 tot en met december 2000.

Het was een zeer gevarieerde lijst, niet zozeer qua kwaliteit, maar vooral gezien de aard van de publicaties. Monografieën van gebouwen, monografieën van architecten, monografieën van

met sprekers van beide universiteiten. De studiedag is vooral óók bedoeld voor studenten in hun eerste studiejaar.

Programma

- 10.30 uur koffie en inschrijving
- 10.45 uur opening van de dag
- 11.00 uur Matthieu van der Meer, 'Nicolaus Cusanus over de mens als God's levende beeld'
- 11.30 uur Kees Teszelszky, 'De Hongaarse kroon als icoon van de macht'
- 12.00 uur discussie
- 12.30 uur lunch (op eigen gelegenheid)
- 14.00 uur dr. Margriet Hoogvliet, 'Navigatie en verbeelding: Portugaalkaarten'
- 14.30 uur dr. B Ridderbos, 'Hans Memlings Diptiek van Maarten van Nieuwenhove'
- 15.00 uur discussie gevolgd door pauze
- 15.45 uur dr. Thomas Lentz (Münster), 'Vision and Visuality. Remarks on a Cultural History of Seeing'
- 16.45 uur borrel

Het symposium vindt plaats op donderdag 16 mei 2001, 10.30-18.00 uur, in het Pepergasthuis, Peperstraat 22 in Groningen. De toegang bedraagt 2 euro.

Meer informatie:

Kees Teszelszky 050-3637264 / 050-5717792, R.C.E.Teszelszky@let.rug.nl; Matthieu van der Meer 050-3637271, m.h.van.der.meer@let.rug.nl.

Symposium Brueghel

Het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten in Brussel organiseert, in samenwerking met het Bonnefantenmuseum in Maastricht, 20 en 21 juni een symposium in aansluiting op de tentoonstelling Brueghel Enterprises die in Brussel nog te zien is tot 23 juni. De tentoonstelling gaat over de praktijk van het kopiëren in het atelier van Pieter Brueghel de jongere. Het symposium zal gericht zijn op drie onderwerpen:

- de praktijk van het kopiëren in het algemeen en in het bijzonder in de werkplaats van Pieter Brueghel
- de Brueghel-familie als schilders. Hierbij ligt de nadruk op materieel onderzoek, schildertechnieken, conservering en restauratie
- Brueghel en de markt

Meer informatie over het programma:

Veronique Bücken, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Brussel, e-mail: bucken@fine-arts-museum.be of: Peter van den Brink, Bonnefantenmuseum, Maastricht, e-mail: vdbrink@bonnefanten.nl.

tijdschriften. Sommige auteurs manifesteerden een gedurfde visie zonder schuil te gaan achter enorme notenapparaten, anderen kwamen juist op basis van nauwgezet bronnenonderzoek tot nieuwe inzichten. Weer anderen beschreven op vermakelijke wijze een nog niet eerder bestudeerd bouwtype of zochten als serieus historicus een positie in een actueel debat van architecten en stedenbouwkundigen.

Om toch tot een vergelijking te kunnen komen in deze rijkdom van publicaties hanteerde de jury de volgende criteria:

- wetenschappelijke kwaliteit
- nieuw onderzoeksterrein
- vernieuwende onderzoeksmethode
- nieuwe inzichten
- actuele betekenis
- goed toegankelijke schrijfstijl

Dat klinkt allemaal zeer verantwoord, maar het maakte de taak van de jury nauwelijks eenvoudiger. Meerdere boeken beantwoorden aan dezelfde criteria en welk criterium is het belangrijkste?

Een boek kwam te voorschijn toen de kruiddampen opstegen. Het betreft het werk *Het Paleis van Hendrik III. Graaf van Nassau te Breda* van Gerard van Wezel, verschenen in de reeks *De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst*, beter bekend als de 'Geïllustreerde Beschrijving'. Een monografie van een gebouw, deel 39 in de reeks.

Het boek bestaat uit twee delen. De feitelijke beschrijving van het gebouw wordt voorafgegaan door een geschiedenis die ons door een groot deel van Europa voert. Na een bespreking van het middeleeuwse kasteelcomplex komen we in de Spaanse paleizen van Granada, La Calahorra en Valladolid die mogelijk als inspiratiebronnen hebben gediend. Na de Huizen van de Nassaus in Mechelen en Diest wordt de hofstijl van Boeda tot Breda belicht om te eindigen met een vergelijking van de plattegrond van het paleis van Hendrik III met een klassiek Romeins Huis.

Het is kortom niet zomaar een monografie van een gebouw, maar een deel dat door zijn internationale vergelijkingen uit de gerenommeerde reeks van geïllustreerde beschrijvingen naar voren springt. Gerard van Wezel heeft door alle bronnen die hij maar kon vinden opnieuw te analyseren de bouwgeschiedenis van dit weerbarstige kasteel herschreven. Dubieuze hagiografieën werden systematisch uit elkaar genomen op het moment dat in Jülich (Gulik) tientallen gerenommeerde historici angstvallig poogden tijdens een tweede monstercongres over Alessandro Pasqualini weer een steen aan de Italiaanse bouwmeester toe te schrijven.

Deze deconstructie is opvallend voor een auteur die beroepshalve juist gebouwen tegen verval zou moeten behoeden. Maar goed hij heeft dan ook de bouwfragmenten, 'aan architectuur verwante toegepaste kunst' in zijn portefeuille. Door meerdere disciplines architectuurgeschiedenis, bouwhistorie, archeologie en restauratiegeschiedenis te combineren wist Gerard van Wezel echter een nieuw historisch bouwwerk op te trekken. De auteur plaatst met de vergelijking van de wordingsgeschiedenis van het Kasteel van Breda met theoretische bronnen en praktijkvoorbeelden in Italië en Spanje het bouwwerk in een internationale discussie over de receptie van 'Renaissance bouwkunst'. Daar waar bronnen en voorbeelden tekort schieten wordt zelfs een eigenzinnige reconstructie niet geschuwd. De situering van de kapel in de reconstructie van het paleis met niet een maar twee binnenplaatsen leverde internationaal al vuurwerk op.

Het boek is echter niet alleen belangrijk voor de nog altijd onvoldoende bestudeerde zestiende-eeuwse architectuur in Nederland, maar geeft door de grondige beschrijving van transformaties en restauraties van de 17 de eeuw tot op heden ook inzicht in meer recentere architectonische ontwikkelingen en in actuele vraagstukken van beheer en behoud. Daarmee belichaamt het boek *Het Paleis van Hendrik III. Graaf van Nassau te Breda* de rol van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg als kennisinstituut en als hoeder over het architectonisch erfgoed. Gerard gefeliciteerd met deze bijdrage en Rijksdienst gefeliciteerd met deze bijdrage. De jury Karel van Mander Prijs II voor het jaar 2001 hoopt dat deze prijs tevens een aanmoediging zal zijn om nog vele delen van een zelfde kwaliteit in de reeks: *De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst* te laten volgen.

COLOFON

Kunsthistorici wordt uitgegeven door en onder verantwoordelijkheid van de Vereniging van Nederlandse Kunsthistorici. Het bulletin verschijnt zesmaal per jaar.

Bestuur V.N.K.

Prof. dr. A.M. Koldewey, voorzitter
Mevr. drs. F.R.E. Kuyvenhoven, secretaris
Drs. A.J. van Run, penningmeester
Drs. Ch. Dumas
Mevr. drs. E.J.C. Raassen-Kruimel
Mevr. drs. R.C.S. ten Bruggencate
Dr. J.P.B.M. de Vries

Secretariaat V.N.K.

Mevr. drs. F.R.E. Kuyvenhoven
Graan voor Visch 14711
2132 VC Hoofddorp
e-mail: fransje.kuyvenhoven@icn.nl

Ledenadministratie

Mevr. M.L. de Ridder
Postbus 1410, 3500 BK Utrecht
tel. 030-253 64 37 (uitsluitend op dinsdag-
en vrijdagochtend 10.00-14.00 uur)
e-mail: M.deridder@let.uu.nl

Redactieadres

Mevr. drs. R.C.S. ten Bruggencate
Noorderbinnensingel 34, 9712 XC Groningen
e-mail: r.c.s.ten.bruggencate@let.rug.nl, of:
r.c.s.ten.bruggencate@planet.nl

Druk

Waanders Drukkers, Zwolle

Lidmaatschap V.N.K.

Een abonnement op *Kunsthistorici* is inbegrepen bij het lidmaatschap van de V.N.K. De jaarlijkse contributie bedraagt € 22,- voor leden met een betaalde baan, € 15,- voor leden zonder betaalde baan, ongeacht in welke maand men zich opgeeft. Men wordt verzocht gebruik te maken van de toegestuurde acceptgirokaart. Voor informatie kan men zich wenden tot de ledenadministratie.

Opzegging

Lidmaatschap en abonnement worden jaarlijks stilzwijgend verlengd. Het lidmaatschap kan alleen schriftelijk bij de ledenadministratie worden opgezegd, op elk moment en met onmiddellijke ingang. *Kunsthistorici* wordt dan niet meer toegestuurd en er volgt geen restitutie van lidmaatschapsgeld. Adreswijzigingen s.v.p. doorgeven aan de ledenadministratie (e-mail: M.deridder@let.uu.nl).

Kopij

Met suggesties voor bijdragen kan men zich wenden tot de redactie. Ook ontvangt de redactie graag gegevens voor de 'Agenda'. Voor het doorgeven van berichten voor de rubriek 'Personalía' wordt men verzocht gebruik te maken van een formulier dat bij de redactie kan worden aangevraagd. Kopij voor het volgende nummer gaarne inzenden vóór 1 mei 2002.